

*Ujvárosi Emese*

## *A hangok metafizikai állandóságáról*

*Schiff András: A zene a csendből jön*  
Beszélgetések Martin Meyerrel – Esszék  
Ford. Győri László és Hamburger Klára  
Magvető, Budapest, 2018. 4999 Ft, 327 oldal

„...minden egyes hang megmarad a világmindenségben,  
esetleg átalakul, de semmiképpen nemvész el.”

(Schiff András)

Schiff András új könyve sajátosan viszonyul a 2003-ban, a Vince Kiadónál megjelent kötetéhez.<sup>1</sup> Hozzá is ad, el is vesz belőle: hiányolhatjuk Kertész Imre 2001-es *Nyílt levelét* és a Zeneakadémián rögzített remek CD-t. Schiff vallomását pályájának alakulásáról, mestereiről, a zenével kapcsolatos gondolatairól ott J. Győri László jegyezte le.<sup>2</sup> Az *Esszék*ként megjelölt, vegyes témájú, különböző elmélyültségi fokú és terjedelmű írásból a 2003-as kötet huszonegyet tartalmaz, a 2018-as könyvben, jelen ismertetésünk tárgyában, harminchármat találunk. Vannak átfedések, de a teljes egyezésre nem találtunk példát – kisebb stíláriis változtatások az írások mind egyikében fellelhetők. A képanyag mérlege a 2003-as kiadás javára billen el – a fényes, elegáns papír, az esztétikai minőség, a fotók reprodukciója, meny nyisége és kvalitása sokkal jobb, mint az általunk ismertett kötetben. Nem ebben áll azonban a 2018-as könyv jelentősége: az eltelt tizenöt év gondolati, művészi, morális hozadékát foglalja össze, arról a magaslatról, amelyre azóta Schiff András emelkedett. A megtett utat dokumentálja Martin Meyer kulturális újságíró életmű-interjúja segítségével,<sup>3</sup> aki pontos, érzékeny, jól megfogalmazott kérdésekkel készíti a művészt tartalmas válaszokra. A válaszok elmélyültsége, visszatérő elemei meggyőznek minket arról, hogy Schiff gondolkodásának számos eleme pályájának kezdetétől jelen van, egyre többször tér vissza, mint egy zenemű fő témája variációk formájában, mindig gazdagodva, egyre tartalmasabban. Ezen ismertetés írója számtalanszor megnézte a You Tube-on elérhető kedvenceit Schiff Andrástól, de itt most csak két korai filmjére hívnánk fel a figyelmet, melyek Schiff pályájának kezdetén kijelölték a zenével kapcsolatos esztétikai és etikai alapállásának talppontjait: az első a *Schiff András gondolatai a zongoráról* című kisfilm, a második a *Vándor* című Schubert-ről készített vallomás.<sup>4</sup> E kettőben fogalmazódnak meg először a művészt foglalkoztató esztétikai

és etikai gondolatok közül azok, amelyek elkísérik pályája során, mint egy continuo-szólam, visszaviszszatérnek, mint egy nemes zenemű fő- és melléktémái. A zongoráról mint hangszerről készített kisfilm első kockáin a fiatal, elegáns, angyalarcú Schiff ül a zongoránál, és beszél Haydn és Bartók rokon lelkéről, közös ihletőjükről, a magyar népzene-ről. Nagy átéléssel zongorázza el a bizonyító példákat, keres zenésztársakat elmélete bizonyítására, olyannyira, hogy a nézőt-hallgatót Szabolcsi Bence fekete korongra rögzített óráinak hangulatára emlékezteti.<sup>5</sup> Schiff nemes pedagógiával áthatott előadása a zongora zenei kifejezés-lehetőségeiről Szabolcsi Bence finom, halk, tudós magyarázatának hangulatát idézi. Ebben a kisfilmben bukkan fel a könyv címadó gondolata: „...a zenemű a csendből indul, a semmiből” – mondja Beethoven *esz-dúr zongoraversenyének végéről* beszélve. Bartók *A szababban* című zongoradarabjának negyedik tétele, *Az éjszaka zenéje* hangzik el remek előadásban, és magyarázatképpen felbukkan a nyelv és a zene hangzásának rejtett összefüggésére utaló, a könyvben megismételt meglátás. A Schubert-film Schiff személységének legérzékenyebb titkait tárja fel, egyben illusztrálja a művész megközelítési módjának álmóságait az eredeti kézirat tanulmányozásától a genius loci felkutatásán keresztül a megfelelő hangszer kiválasztásáig. Kifejti és gondosan elmagyarázza a zongoraválasztás kényes szempontjait, melyek az irodalmi német nyelv és a bécsi dialektus hangzáskülönbségén alapulnak. Miért zeng Schubert szívre hatóan Bösendorferen? A jó zongorista nem az ügyes kézzel kezdődik. A filológiai alapossággal, a zene transzcendens vonatkozásainak feltárásával, a tudományos lelkiismeretességgel, a jó ízléssel, s mindenekelőtt alázattal, szerénységgel, végtelen szorgalommal van összefüggésben az előadás hitelessége: „Nekem hihetetlenül fontos, hogy kéziratokat és faksimilákat tanulmányozzak. Ezáltal sokkal

jobban megértem a komponálás közben lejátszódo folyamatokat, a zeneszerző lelkiállapotát.”<sup>6</sup> Ezen kvalitások nélkül nem beszélhetünk zenei előadó-művészetéről, csak ügyes klimpírozásról. A film – és a könyv<sup>7</sup> – továbbmegy. Feltárja Schiff és Schubert lelki alkatának rokonságára utaló jeleket, zenei bizonyítékokat sorol, és nagyon sokat tud a billentyűs hangszerekről: „...a Beethoven- és Schubert-kori Bécsben száznál is több zongorakészítő műhely működött. [...] És minden egyes hangszer tud valami speciálisat, amit a többi nem. Az én kalapácszongorámat Franz Brodmann készíttette 1820-ban, Bécsben. Ez a hangszer véleményem szerint különösen alkalmas Schubert zenéjének megszólaltatására. Hangszínében van valami jellegzetesen bécsies, hangja szelíd, melankolikus, éneklő.”<sup>8</sup> Igen, melankolikus, ami nélkül nincs komoly, valódi művészet. A Schubert-filmben nem kisebb művész, mint Peter Schreier éneklő Schubert *Der Doppelgänger* című dalát. A dal két percében több drámaiság van, mint Wagner teljes életművében, mondja bátran a fiatal Schiff. Kijelentéséért akkori és mostani önismerete és tudása szavatol. Az önismeret kérdésére később még visszatérek, a tehetséggel és tudással kapcsolatban nem hagyható figyelmen kívül Schiff tanárihoz fűződő, a szó legnemesebb értelmében vett konzervatív felfogása. Aki sok fájdalmat okozott neki (Rados Ferenc), arról éppen olyan megbecsüléssel ír, mint arról, aki gyengéden nyesegette szárnyait (Kadosa Pál), legnagyobb csodálattal talán mégis az élő legendáról, a zeneszerző-előadó Kurtág Györgyről. Gyengéd, hálás tisztelete mesterei iránt őszinte, póztalan. Talán az is szerepet játszik ebben az attitűdben, hogy Schiff korán elvesztette az édesapját, ezután csodálatos nagyanyja és édesanyja nevelték, első tanára, Vadász Erzsébet is nő volt, férfi tanárokkal később, tizennégy éves korától találkozott. Kitűnő memóriája számon tartja, kitől mit kapott. Kadosa tanár úr csendes figyelme, tanítványai egyéniségének feltétlen tisztelete, lakásának lenyűgöző szépsége – mennyezetig érő könyvespolcai, a műtárgyakkal zsúfolt enteriőr – máig ható benyomást gyakorolt rá. Kadosa tanár úr hívta fel a figyelmét az igényes szépirodalomra, melynek máig hűséges olvasója, és az alapvető szakirodalom elmélyült tanulmányozására, a kotta tiszteletére. Befejezve az oszcillálást a két film és a tárgyunkat képező könyv között, a kötet két részből áll: az Első rész tematikus beszélgetéseit a Második rész *Esszék* címen jegyzett különféle témájú írásai követik.<sup>9</sup> Nagy művészt hallunk megnyilatkozni a mesterségről, az életét kitöltő szenvedélyéről, a zenéről, ami mindennek értelmet ad. *A hangszer titkai* című fejezetben például szó esik az előadó-művészeti zsenia-

litás egyik fontos, laikusok számára kevésbé ismert jelenségéről, az úgynevezett külső fülről, amikor az előadó képes önmagát kívülről hallani. Ezt a jelenséget valahogy úgy kell elképzelnünk, mint amikor Diego Velázquez *Las Meninas (Udvarhölgyek)* című képén a festő belekomponálja önmagát az általa festett szcénába – ugyanígy a zeneművet előadó művész mintegy „harmadik” füllel hallgatja saját interpretációját. Sir Schiff rendelkezik e ritka képességgel, és kifinomult hallása felhatalmazza a zeneművek korának, mondanivalójának, a bennük kifejezett zenei gondolatnak legjobban megfelelő hangszer kiválasztására. Így nyer értelmet az a gazdag, zenetörténeti és előadói hagyomány szempontjából jelentős hangszerkollekció, amelyet Sir Schiff András birtokol a klavikordtól a fortepianón keresztül a 19. században épült zongorákig.<sup>10</sup> Figyelemre méltóak azon megjegyzései, amelyek a térre vonatkoznak, amelyben az adott hangszert megszólaltatják. Vidéki művelődési házak konferencia-koncert célokra épített, kosárlabdacsarnokra emlékeztető, rettenetes akusztikájú tereiben tartott hangversenyek jutnak eszünkbe, némelyiket a szünetben kénytelenek voltunk elhagyni a mű és az előadó ellen elkövetett akusztikus merényletként elszenvedve a dolgot. Ritka kincs az a szenitív audibilitás, amellyel ő rendelkezik, fájó, hogy oly kevesen képesek értékelni. Ez a fül a nyelvek zenéjére éppúgy érzékeny, mint a hangszerekére. Az esszék szövegének stílusát a fordítások nyilván érzékletesen próbálják visszaadni, szerencsére a Fischer Annie-t megörökítő írás<sup>11</sup> eredetileg magyar nyelven fogalmazódott. Sir Schiff évtizedek óta él más nyelvek közegeiben, melyeket nyelvtenilag pontosan és gazdag szókinccsel beszél. Fischer Annie-ről írott emlékezésében az igényes magyar szépirodalmat olvasó ember szókinccsbeli, idiomatikus gazdagságával, elegáns, emelkedett stílusában fogalmaz: „Honnan tudhatta egy hatéves kislány 1960-ban, milyennek is kell lennie egy királynőnek? Ha nem tudta is, ösztönösen megérezte – az elolvasott mesék alapján pontosan ilyennek képzelte egy nemes hölgy bejövételét. [...] Nagyszerűen főzött, rántott csirkéje hét nyelven beszélt.”<sup>12</sup> Fischer Annie jellemrajza eleven, meggyőző, a fiatal pályatárs hódolata, mély szeretete árad belőle. A többi muzikusportré szintén remek, gondosan válogatott, fontos információkhoz jutunk a kapcsolat természetét illetően, valamint arról, mit tanult tőlük, hogyan értékeli jelentőségüket. Emlékezetes George Malcolm és Végh Sándor bemutatása abból a szempontból, milyen zenei értékeket vall magáénak Sir Schiff. Mindenek előtt a napi J. S. Bach-játékot, mint lelket megtisztító, imádsággal felérő szertartást. A szakirodalom, a kotta, a kéziratok tiszteletét, a kamara-

zene gyakorlását és élvezetét, a szorgalmat, alázatot és a szerénységet. Az önismeretet, önnön korlátaink, határaink felismerését. A civil kurázsit, a józan és bátorságát. Mindez nem lenne teljes, ha nem párosulna egy veleszületett, a muzikalitással egyenértékű adománnyal: a személyiség derűjével, a humorérzékkel. A művész személyiségének szerencsés összevetője a nyugalomra, koncentrálásra, humorra való képessége. Kisfiúként szeretett vicceket mesélni, szívesen nevetett a mások által elmondottakon, s szerencsére ma is tud nevetni és nevetetni. Az Andrea Barca életrajza<sup>13</sup>című bájos, önironikus szöveg kellemesen mulattat, és tudunk több internetes tréfáról, ahol a mester derűs személyiségét prezentálja. Sir Schiff derűje, kedvessége, kitűnő humorérzéke nem jelenti azt, hogy ne lenne képes az őt zavaró, értékrendjével összeegyeztethetetlen társadalmi jelenségekről pontos, határozott véleményt alkotni. Martin Meyer az interjú *Állomások*<sup>14</sup> című részében beszélgeti a művészt magyarországi gyermekkoráról, családi háttéréről, zsidóságáról, a kádári berendezkedésről, pályakezdetéről, tanáiról és barátairól, valamint 1979-es távozásáról. Emlékei alapján a szürkeségbe belefáradt, ugyanakkor bizonyos értékeit makacsul őrző társadalom – lásd Vadász Bözsi néni vagy Kadosa Pál alakját – lefojtott és ellenséges háttérrel jelentett a zsidó származású polgárok számára, és csak a néma beolvadás lehetőségét kínálta. A transzcendens csak a művészetben volt megélhető, ő maga is szekuláris nevelést kapott, holott a lelke mindig nyitott volt a spirituális entitás számára. Szabadságvágya meghozta a döntést: elhagyta Magyarországot, világpolgár lett, de nem közömbös az ország sorsa iránt. Polgári tisztességgel és bátorsággal fogalmazta meg kritikáját „Az ám, hazám!”<sup>15</sup> címmel 2011-ben, s e véleményét nem volt oka módosítani pozitív irányba 2016-ban sem.

Most, pályája csúcán, a *Wohltemperiertes Klavier*, a *Goldberg-variációk*, az *Angol szvit*ek, Beethoven 32 szonátája, Haydn, Mozart, Schubert műveinek elmélyült, tudós, emelkedett tolmácsolása, kamarazenei, karmesteri működése, mesterkurzusai után, amikor magyar kitüntetései mellett olyan elismerésekkel ruházták fel, mint 2013-ban a Londoni Királyi Filharmóniai Társaság Aranymedálja, 2014-ben II. Erzsébet lovagja lett, ennek a kis kötetnek a végére egy meglepő történetet illesztett: a Rádások zárja az *Esszék* sorát.<sup>16</sup> A karriernek ezen a magaslatán sokan megszédülnek. Nem mindegyik tudó bírja a ritka levegőt. Hallottunk Corvin-lánc utáni mámorban kioktatást a védekezni már nem tudó Bartók Bélának címezve, miért is ment Amerikába a fasizálódó Magyarországról, miért nem maradt itthon. Sir Schiff András személyisége elbírja ezt a

cseppet sem hízelgő szembesítést ifjúkori, sikertől mámoros énjével: „1977-ben történt, akkor léptem fel először a bécsi Musikverein Aranytermében. Az Állami Hangversenyzenekarral, Ferencsik János vezényletével eljátszottam Bartók 3. zongoraverenyét. Érhet-e ennél nagyobb megtiszteltetés egy huszonhárom éves budapesti fiút? Az előadás meglehetősen jól sikerült, a közönség [...] lelkesen tapsolt. [...] a tetszésnyilvánítás csak nem akart szűnni. Elkapott a vágy, hogy örömeimet és hálámat kifejezendő, játsszam még valamit. Nem kértem magam, odaültem a zongorához. [...] Az ajtóban ott állt Ferencsik [...] és azzal fogadott: »Fiatalember, egyvalamit jól jegyezzen meg: nincs rosszabb egy túl korán adott ráadásnál.« Hideg zuhanyként ért és megrázott. És életre szóló, azóta is megszívlelt jó tanácsként jegyeztem meg Ferencsik mondatát.”<sup>17</sup>

Sir Schiff András megbízható úriember. Rendelkezik Platón négy kardinális erényével: bölcs, bátor, mértékletes és igazságos. Ilyenné formálta önmagát abból, amivel a sors felruházta, vagy az istenek, ki tudja. Nem utolsósorban kellemes hangokat tud előcsalogatni a klavírból.

Ezután annyi ráadást adhat, amennyit nem szégyell. Mindannyiunk örömére.

<sup>1</sup> Schiff András: *A zenéről, zeneszerzőkről, önmagáról*. Vince Kiadó, Budapest, 2003. Szerk. Hamburger Klára, bev. Kertész Imre, ford. J. Győri László – Hamburger Klára, 231. oldal, 4995 Ft, CD-melléklet.

<sup>2</sup> J. Győri László a Magyar Rádió zenei újságírója, műsorkezdője 2011-ig. Feltehetően azonos a 2018-as kötet Győri László néven jegyzett fordítójával.

<sup>3</sup> Martin Meyer a *Neue Zürcher Zeitung* rovatvezetője.

<sup>4</sup> Schiff András gondolatai a zongoráról/magyar nyelven, <https://www.youtube.com/watch?v=KIL8n6nn8z0>, 51.16 perc, Schiff András filmje Schubert-ről (angol nyelven, magyar feliratokkal, ford. Győri László), *A vándor*, rendezte Mischa Scorer. <https://www.youtube.com/watch?v=G4R-qqf6E7XI>, 48.54 perc.

<sup>5</sup> Szabolcsi Bence tanít, *A verbunkos születése*, 1980. Előszó: Kroó György, LPX19040 Hungaroton.

<sup>6</sup> Uo. 19.

<sup>7</sup> Schubert esz-dúr zongoratriója, uo. 233-235.

<sup>8</sup> Uo. 231.

<sup>9</sup> Első rész - Beszélgetések Martin Meyerrel: Zene és interpretáció 7–15., Repertoár 15–28., Haydn és Beethoven 28–35., A hangszer titkai 36–43., A kamarazene varázsa 43–48., Tanítani? Ugyan, minek? 49–53., Zenetízem és kritika 53–58., Állomások 59–154. Második rész: *Esszék*, 157–317.

<sup>10</sup> Uo. 36–38.

<sup>11</sup> Fischer Annie (1914–1995), uo. 266–273. Firenze–Freiburg, 2002. február 17–22.

<sup>12</sup> Uo. 266, 272.

<sup>13</sup> Uo. 309. Firenze, 1999.

<sup>14</sup> Uo. 59–153.

<sup>15</sup> „Az ám, hazám!”, uo. 157–164.

<sup>16</sup> Uo. 314–317.

<sup>17</sup> Uo. 314.